

Martina Juranović Tonejc

Zakonska regulativa u zaštiti pokretne baštine u doba Nezavisne države Hrvatske

Martina Juranović Tonejc
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
HR – 10000 Zagreb, Runjaninova 2

UDK: 7.025(497.5)“1941/1945“
351.85(497.5)“1941/1945“
Prethodno priopćenje/Preliminary Communication
Primljen/Received: 11. 11. 2011.

Ključne riječi: NDH, zakonske odredbe, Hrvatski Državni Konzervatorski zavod
Key words: NDH, statutory regulations, Croatian State Conservation Institute

U vrijeme postojanja Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.) proglašen je čitav niz zakonskih akata koji su se odnosili na zaštitu spomenika. U stvaranju zakonskih akti surađuju Ministarstvo bogoslovja i nastave i tadašnji Državni Konzervatorski zavod u Zagrebu. Od proglašenja NDH 10. travnja 1941. do sloma u svibnju 1945. donesene su sljedeće zakonske odredbe vezane uz zaštitu spomenika: *Zakonska odredba o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske, Zakonska odredba o ratnom arhivu i muzeju Nezavisne Države Hrvatske, Zakonska odredba o osnutku Hrvatskog državnog muzeja u Osijeku, Pravilnik Ratnog muzeja u Zagrebu, Zakonska odredba o hrvatskim kulturnim spomenicima, Zakonska odredba o zamjeni dviju slika Vittora Carpaccia iz Galerije Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu za krstionicu hrvatskog kneza Višeslava iz Museo Civico Correr u Mletcima*. U radu se daje po prvi puta pregled zakonskih akata i njihov sadržaj. Zakonske odredbe vezane za zaštitu kulturne baštine koje su donesene u vrijeme postojanja NDH imaju svoj značaj i vrijednost, jer su zakonodavnim putem prvi put donijete pravne odredbe i smjernice zaštite spomenika kulture. Ipak, zbog naravi vladajućeg političkog režima i represije koja je podrazumijevala oduzimanje umjetnina, zakoni su imali nažalost i drugu svrhu osim zaštite umjetnina.

Jerica Ljubenko u članku *Pravna zaštita spomenika kulture u SR Hrvatskoj od 1945-1975. godine*¹ i Ljiljana Nikolajević u članku *Zakonske regulative u razdoblju*

1880.-1918. godine² obradile su teme o pravnoj zaštiti spomenika kulture donoseći povijesni pregled institucionalnog razvoja zakonske regulative. O zakonskim odredbama vezanim za zaštitu spomenika i djelovanju konzervatorske službe u vrijeme Nezavisne države Hrvatske do sada nije bilo sustavnih istraživanja. Ovim člankom otvara se široka tema zakonske regulative koja je donošena i primjenjivana za Drugoga svjetskog rata.

Jedan od razloga nepostojanja zakonske regulative vezane uz zaštitu spomenika u Hrvatskoj i Slavoniji bio je u teritorijalnoj ili političkoj promjenljivosti, ali i u nemogućnosti razvoja stalnije ustanove za zaštitu spomenika. Osnutkom *Povjerenstva za čuvanje umjetnih i historičkih spomenika* 1910. godine pa do proglašenja *Uredbe o čuvanju starine i prirodnih spomenika* 1939. godine, tadašnja Hrvatska prolazila je kroz vrlo turbulentno vrijeme³ u kojem se Povjerenstvo moralo snalaziti u ratnim zbivanjima, manjku financiranja i stručnog kadra, a cjelokupni rad počivao je pretežno na volonterskom radu ingenioznog utemeljitelja Gjuro Szabe (sl. 1). Rad Povjerenstva oslanjao se na uredbe koje su bile dotada proglašene i koje nisu u potpunosti mogle pratiti potrebe Povjerenstva, stoga je bila stalno prisutna potreba donošenja zakona o zaštiti.

Donošenju *Uredbe o čuvanju starine i prirodnih spomenika* godine 1939. prethodilo je nekoliko pokušaja i prijedloga donošenja zakona o zaštiti spomenika. Godine 1922. u Beogradu na sastanku konzervatora i muzealaca je napravljen prijedlog zakona od 47 članaka podijeljenih u dva dijela: na opće odredbe i čuvanje starina. Gjuro

1 Jerica Ljubenko, *Pravna zaštita spomenika kulture u SR Hrvatskoj od 1945.-1975. godine*, *Zbornik zaštite spomenika kulture* 25, 1975, str. 65-77. Ljiljana Nikolajević, *Zakonske regulative u razdoblju 1880.-1918. godine*, *Peristil* 32, 1988/89.

2 Ljiljana Nikolajević, *Zakonske regulative u razdoblju 1880.-1918. godine*, *Peristil* 32, 1988/89.

3 Prvi svjetski rat 1914-1918, prekid veza s Austrougarskom Monarhijom, proglašenje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca te proglašenja diktature godine 1929.

1 Prof. Gjuro Szabo posljednjih godina života (foto: Tihomil Stahuljak, 1936., Foto dokumentacija kulturne baštine Ministarstva kulture)

Prof. Gjuro Szabo during the last years of his life (photo by Tihomil Stahuljak in 1936, Photographic Documentation of Cultural Heritage, Ministry of Culture)

Szabo dao je prijedlog zakona o zabrani izvoza starina i umjetnina iz Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca godine 1924. u svega tri članka u kojima je obrazložio uvjete izvoza umjetnina⁴ a slovenski političar i publicist dr. Valentin Rožić, koji je proputovao i proučio muzeje i potrebe čuvanja spomenika svoj je prijedlog iznio godine 1932., ali nažalost nijedan prijedlog nije bio usvojen. Naposljetku je u financijskom zakonu za godinu 1939-40. Ministar prosvjete dobio ovlaštenje da propiše Uredbu sa zakonskom snagom o muzejima i zaštiti starina te je 25. srpnja 1940. donesena *Uredba o čuvanju starine i prirodnih spomenika* na osnovu člana 15. stavka 4 Uredbe o banovini Hrvatskoj⁵.

Uredba je ukupno imala 29 članaka, a bila je podijeljena u četiri dijela: **opće odredbe (1-2), konzervatorski zavodi (3-9), zaštita starina i prirodnih spomenika**

4 Ministarstvo kulture-Uprava za zaštitu kulturne baštine-ZP (MK-UZKB-ZP), pod brojem 1/1927.

5 Hrvatski sabor, Zbornik zakona i uredbi, godina 1939., svezak I-XII, broj 1-363, godište XIII, okružnice II.

(10-27) i **završne odredbe (28-29)**. Uredbom su zaštićeni svi pokretni i nepokretni kulturno-historijski (arheološki, historijski, etnografski, arhitektonski i umjetnički) te prirodni spomenici koji imaju osobitu znanstvenu, umjetničku ili estetsku vrijednost, a nalaze se na području Banovine Hrvatske. Uredbom je, između ostaloga, promijenjen naziv Povjerenstva za čuvanje umjetničkih i historijskih spomenika u **Konzervatorski zavod** pod vrhovnim nadzorom Banske vlasti, a naslov čelne osobe Predsjednik u Konzervator.⁶

U vrijeme proglašenja Nezavisne države Hrvatske 10. travnja 1941. službenici Konzervatorskog zavoda bili su: Gjuro Szabo kao v. d. konzervator, Tihomil Stahuljak kao dnevničar asistent, Ivan Kanižanec kao podvornik i honorarni asistent Konzervatorskog zavoda Ivan Bach, tada kustos Hrvatskog Narodnog Muzeja za umjetnost i obrt.⁷ Svi službenici su 12. travnja 1941. morali dati prisegu vjernosti tek proglašenoj nezavisnoj državi NDH. Unatoč ratnim prilikama, masovnim progonima po vjerskoj i rasnoj pripadnosti, NDH je poticala izdavačku i kulturnu djelatnost u svrhu isticanja »nacionalnog duha«.⁸

U vrijeme relativno kratkoga postojanja Nezavisne države Hrvatske proglašen je čitav niz zakonskih akata koji su se odnosili na zaštitu spomenika. U stvaranju zakonskih akata surađuju Ministarstvo bogoštovlja i nastave i tadašnji Hrvatski državni konzervatorski zavod u Zagrebu (sl. 2). Od proglašenja države 10. travnja 1941. do sloma u svibnju 1945. donesene su sljedeće zakonske odredbe vezane uz zaštitu spomenika:

- Zakonska odredba o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske⁹
- Zakonska odredba o ratnom arhivu i muzeju Nezavisne Države Hrvatske¹⁰
- Zakonska odredba o osnutku Hrvatskog državnog muzeja u Osijeku¹¹
- Pravilnik Ratnog muzeja u Zagrebu¹²
- Zakonska odredba o hrvatskim kulturnim spomenicima¹³

6 Od 13. veljače 1941. prijepis dopisa Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju, Odjeljenje za prosvjetu i vjere Broj 48.167-1922. nadopisao je dr. Ivan Bach. MK-UZKB-ZP

7 Dopis broj 7-1941. od 27. siječnja 1941. potpisuje prof. Đuro Szabo. Bach je postavljen honorarnim asistentom konzervatora –potvrda o slobodnom mjestu i kreditu. MK-UZKB-HDKZ

8 Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, Zagreb 2003., str. 274.

9 Hrvatski sabor, Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, Godina I, Br. 2, Zagreb 5. srpnja 1941., str. 85.-86. Broj 130.

10 Hrvatski sabor, Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, Godina I, Br. 2, Zagreb 5. srpnja 1941. str. 120. Broj 178.

11 Hrvatski sabor, Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, Godina II, Br. 7, Zagreb 11. ožujka 1942. str. 229. Broj 210.

12 Hrvatski sabor, Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, Godina II, Br. 7, Zagreb 11. ožujka 1942. str. 244-246.

13 Hrvatski sabor, Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske izdaje zakonodavno povjerenstvo, Godina I, Broj 4, Zagreb 15. kolovoza 1941., str. 224.

2 Radni prostor konzervatora u prostorima Muzeja za umjetnost i obrt – 1942./43., (Foto dokumentacija kulturne baštine Ministarstva kulture)

The work space of the conservationists in the premises of the Museum of Arts and Crafts, 1942/43 (Photographic Documentation of Cultural Heritage, Ministry of Culture)

3 Ljubo Karaman – 1943. (Foto dokumentacija kulturne baštine Ministarstva kulture)

Ljubo Karaman in 1943 (Photographic Documentation of Cultural Heritage, Ministry of Culture)

- Zakonska odredba o zamjeni dviju slika Vittora Carpaccia iz Galerije Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu za krstionicu hrvatskog kneza Višeslava iz Museo Civico Correr u Mletcima¹⁴

Poučeni razaranjima tijekom Prvog svjetskog rata, s obzirom na novonastala ratna zbivanja, Konzervatorski zavod u Zagrebu vrlo je brzo reagirao te predložio Ministarstvu bogoštovlja i nastave 10. svibnja 1941. godine da za područje Nezavisne države Hrvatske izda *Proglas*¹⁵ u svezi zaštite umjetničkih i povijesnih predmeta od uništenja. Proglas se odnosio na sve predmete i građevine koje imaju bilo kakvu umjetničku ili povijesnu vrijednost značajnu za poznavanje povijesti i kulture vezanih s hrvatskim ili drugim narodima koji su ostavili tragove svog djelovanja. Prisvajanje, otuđivanje, uništavanje ili preinačavanje takvih predmeta bilo je zabranjeno. Mjesne upravne vlasti bile su o tim događajima dužne obavijestiti Konzervatorski zavod u Zagrebu ili Konzervatorski zavod u Splitu odnosno konzervatora u Dubrovniku. Zadaci Konzervatorskog zavoda u Zagrebu su čuvanje, sakupljanje i sređivanje podataka o kulturno-povijesnim i umjetničkim spomenicima. Vezano uz *Proglas* na prijedlog Ministra bogoštovlja i nastave pod brojem 130 od 12. svibnja 1941. izdana je *Zakonska odredba o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povijesnih i prirodnih*

*spomenika na području NDH.*¹⁶ Odredbom se zabranjuje otuđivanje i iznošenje, posebno izvan granica NDH, bilo kojeg starinskog umjetničkog, kulturno-povijesnog i prirodnog spomenika bez znanja Ministarstva bogoštovlja i nastave. I državne i vjerske ustanove te privatne osobe bile su dužne čuvati i na sigurna mjesta pohranjivati starinske umjetničke, kulturno-povijesne i prirodne spomenike. Ukoliko se ustanove i privatnici nisu mogli sami brinuti o umjetničkim i prirodnim spomenicima, bili su dužni predati ih Hrvatskom narodnom muzeju¹⁷ NDH. Nebriaga i neodržavanje prema Odredbi se trebalo kažnjavati zatvorskom kaznom do pet godina i novčanom kaznom do 500 000 dinara.

Konzervatorski je zavod na temelju *Zakonske odredbe o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povijesnih i prirodnih spomenika na području NDH* izdao *Upozorenje vlasnicima starina*¹⁸ u kojem je pozvao sve privatne osobe koje posjeduju umjetničke, kulturno-povijesne ili privatne spomenike da o tome obavijeste Konzervatorski zavod u Zagrebu. Konzervatorski zavod je uputio svoje izaslanike da te predmete popišu, snime i prouče, a vlasniku su predane potvrde o rezultatu završenog popisa i time su i sami vlasnici spoznavali vrijednost svojih umjetnina. Predmeti su trebali ostati u posjedu vlasnika. U slučaju da oni nisu bili u mogućnosti

¹⁴ Hrvatski sabor, Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, Godina II, Br. 16, Zagreb 11. lipnja 1942. str. 625. Broj 597.

¹⁵ Hrvatski sabor, Broj 81-1941. dopis od 10. svibnja 1941. potpisuje prof. Đuro Szabo.

¹⁶ Hrvatski sabor, Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, Izdaje zakonodavno povjerenstvo, Godina I, Broj 2, Zagreb 5. srpnja 1941:85.-86.

¹⁷ Današnji Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu.

¹⁸ Dopis broj 90-1941. MK-UZKB-HDKZ

4 Anđela Horvat za svojim radnim stolom; soba se nalazila na I. katu Muzeja za umjetnost i obrt (foto: Tihomil Stahuljak, 1943.; inv. br. 2658, br. neg. I-c-13)

Anđela Horvat at her desk on the first floor of the Museum of Arts and Crafts (photo by Tihomil Stahuljak, 1943, inventory no. 2658, neg. no. I-c-13)

brinuti se o predmetima trebali su ih predati Hrvatskom narodnom muzeju. Osobe koje su popisivale umjetnine i vodile evidencije o starinama imale su posebne iskaznice koje su izdali Konzervatorski zavod i nadležni ravnatelji hrvatskih narodnih muzeja, a potvrdile redarstvene vlasti. Trgovci starina upozoreni su da ne kupuju ni ne prodaju nijedan predmet bez dopuštenja Ministarstva bogoštovlja i nastave.

NDH je 25. svibnja 1941. izdala *Zakonsku odredbu o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih, umjetničkih, kulturno-povijesnih i prirodnih spomenika na području NDH* kojom je zabranjeno svako otuđivanje, a napose izvažanje predmeta izvan granica bez odobrenja Ministarstva nastave. Time je odobrenje za izvoz takvih predmeta izvan države bilo prebačeno s upravnih vlasti na Ministarstvo. Pravilnik o izvoznim taksama za kulturne i prirodne spomenike, predviđen u Uredbi o starinama, nije bio odmah formuliran i objelodanjen te je bilo potrebno odrediti visinu i postupak pri ubiranju izvoznih taksa. Stoga je ravnatelj Hrvatskog državnog konzervatorskog zavoda Ljubo Karaman predložio Odjelu za visoke škole i naučne zavode da sazove sastanak kojemu bi, pored pročelnika Odjela, prisustvovao predstavnik Ministarstva riznice, državni konzervator, upravitelj Arheološkog muzeja i

upravitelj Muzeja za umjetnost i obrt u svrhu dogovora oko izrade Pravilnika.¹⁹

Pravilnik je donesen na temelju članka 21. *Uredbe o čuvanju starina i prirodnih spomenika* od 25. srpnja 1940. i *Zakonske odredbe o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih, umjetničkih, kulturno-povijesnih i prirodnih spomenika na području NDH* od 12. svibnja 1941. Pravilnik je zabranio svako iznošenje starinskih, umjetničkih, kulturno-povijesnih i prirodnih spomenika iz zemlje bez znanja i odobrenja Ministarstva nastave. Ako je netko namjeravao izvoziti navedene predmete morao se obratiti Ministarstvu nastave podneskom s popisom predmeta i njihovom novčanom vrijednosti. Ministarstvo nastave tražilo je k tome mišljenje Konzervatorskog zavoda i na temelju njega izdavalo odluku. Ukoliko se novčana vrijednost izvoznika razilazila s konzervatorom, odnosno muzejom, konačnu odluku imao je donijeti Ministar nastave. Za pregled predmeta i mišljenje Konzervatorskih zavoda i Muzeja imali su dotični činovnici dobivati primjerenu nagradu od izvoznika prema odredbi Ministarstva nastave. Ministarstvo je izdalo takse ovisno o vrijednosti predmeta od 8 do 30 posto.²⁰ U slučaju da se izvoznik ne složi s novčanom vrijednosti koju je predložio Ministar nastave, konačnu novčanu vrijednost neopozivo je imalo donijeti Povjerenstvo sastavljeno od tri člana: jednog je imao imenovati Ministar nastave, drugog izvoznik, trećeg predsjednik nadležnog Okružnog suda. Troškove povjerenstva trebao je snositi sam izvoznik. Izvozna taksa ovisno o slučaju mogla se platiti i u stranoj valuti, a u sporazumu s izvoznikom država je trebala preuzeti dio predmeta u vrijednosti takse. Ministar nastave imao je pravo u roku od dva mjeseca od podnošenja molbe nabaviti predmet uz cijenu naznačenu od izvoznika u molbi. U slučaju privremenog izvoza vrijedili su isti uvjeti, osim što Ministar nastave određuje vrijeme koje se može i na zahtjev izvoznika i produžiti. Izvozna taksa se trebala ubirati samo kao jamčevina i nju je Državni erar trajno zadržavao u slučaju da se predmet ne povрати u roku određenom u dozvoli. Predmet je trebao biti oslobođen takse ako je određen za izložbu ili kao namještaj diplomatskog predstavništva NDH. Predmeti koji su uvezeni iz inozemstva ne podliježu plaćanju izvozne takse u slučaju da je uvoz privremen, što se dokazuje potvrdom koju je izdalo Ministarstvo nastave i ako ponovni izvoz preko granice NDH uslijedi u roku od pet godina

Zakonska odredba o Ratnom arhivu i muzeju Nezavisne Države Hrvatske donesena je pod brojem 178 od 26. svibnja 1941. na prijedlog Ministra bogoštovlja i nastave.²¹

¹⁹ Dopis broj 547-1942. Od 17. rujna 1942. MK-UZKB-HDKZ

²⁰ Hrvatski sabor, Vrijednost predmeta do 50 000 kuna plaća se 8%, od 50 000-200 000 kuna 15%, 200 000-300 000 kuna 20%, 300 000-750 000 kuna 25%, 750 000 kuna 30%

²¹ Hrvatski sabor, Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, Izdaje zakonodavno povjerenstvo, Godina I, Broj 2, Zagreb 5. srpnja 1941., str. 120.

Odredbom se osniva Ratni arkiv i Muzej NDH s ciljem prikupljanja i čuvanja svih pisanih i tiskanih spomenika te predmeti koji se odnose na ratnu povijest Hrvata od najranijih vremena. Uređenje uprave i poslovni napatuk trebao je biti propisan posebnom odredbom. Zakonska odredba bila je povjerena Ministarstvu hrvatskog domobranstva.

Pravilnik Ratnog muzeja u Zagrebu donesen je na temelju 3. zakonske odredbe broj CXXVI-268-Z.p.-1941 od 26. svibnja 1941. o ratnom arhivu i muzeju NDH.²²

Ratni muzej osnovan je navedenom odredbom od 26. svibnja 1941. sa sjedištem u Zagrebu, pod vrhovnom upravom Ministarstva hrvatskog domobranstva. Zadaća Muzeja bila je prikupljanje, čuvanje, izlaganje i znanstveno proučavanje svih hrvatskih ratnih starina i spomenika koje se nalaze u Nezavisnoj državi Hrvatskoj. Područje rada obuhvaćalo je sve što je bilo povezano s vojskom i njezinim razvojem u prošlosti do tog doba. Trebale su biti prikazane i utvrde u tadašnjem i negdašnjem izgledu, načini ratovanja, portreti hrvatskih vojskovođa i časnika te ratna odlikovanja. Kao temelj Ratnog muzeja trebali su poslužiti predmeti i spomenici koji su se nalazili u državnim muzejima i samoupravnim muzejima koji su se trebali sporazumno, između Ministarstva domobranstva, Ministarstva nastave i Ministarstva unutarnjih poslova, izlučiti i predati Ratnom muzeju. Ratne spomenike koji su pod zemljom, neotkriveni ili skriveni bilo je potrebno prijaviti najbližoj političkoj ili vojnoj vlasti ili predati Ratnom muzeju jer su smatrani vlasništvom Nezavisne države Hrvatske. Na čelu muzeja imao je biti upravitelj kojeg postavlja Događnik-Vojskovođa, a osoblje je moralo biti kvalificirano prema *Uredbi o muzejima i galerijama*. Muzej se trebao uzdržavati od državnih sredstava, darova, zaklada, zapisa i ostavština, odljeva, duplikata, fotografskih reprodukcija te od ulaznica. Darove je imao primati upravitelj muzeja koji izvješćuje Događnika-Vojskovođu a on pak donosi konačnu odluku uz pomoć savjetodavnog vijeća i upravitelja. Činovnicima i službenicima bilo je zabranjeno prikupljanje predmeta i posjedovanje zbirke iz područja Ratnog muzeja. Muzej je trebao izdavati i prodavati stručno glasilo, a pri muzeju je trebalo osnovati i stručnu knjižnicu. Zbirke, knjižnice i laboratorij mogli su služiti u znanstvene svrhe.

Zakonska odredba o hrvatskim kulturnim spomenicima pod brojem 312 od 30. lipnja 1941.²³ proglasila je sve nepokretne kulturno-povijesne (arheološke, etnografske, arhitektonske, umjetničke) i prirodne spomenike (koji imaju znanstvenu, umjetničku ili estetsku vrijednost ili se smatraju općom

5 Anđela Horvat i Ljubo Karaman (Foto dokumentacija kulturne baštine Ministarstva kulture)

Anđela Horvat i Ljubo Karaman (Photographic Documentation of Cultural Heritage, Ministry of Culture)

narodnom vrijednošću) **hrvatskim narodnim spomenicima**, koji nisu mogli biti predmetima privatno-pravnog prometa. Zakonsku odredbu imao je provesti Ministar nastave koji je trebao donijeti detaljnije propise za provedbu Zakonske odredbe.

Unutar organizacije Hrvatskog državnog konzervatorskog zavoda u Zagrebu došlo je do promjene kada je Odjel za visoke škole i znanstvene zavode Ministarstva nastave 19. kolovoza 1941.²⁴ imenovao je dr. Ljubu Karamana konzervatorom Konzervatorskog zavoda u Zagrebu (sl. 3 - 5). Gjuro Szabo i dalje je ostao voditelj Konzervatorskog zavoda u Zagrebu za područje bivše Hrvatske i Slavonije, dok je Karaman trebao voditi novčano poslovanje Zavoda. Karaman je dolaskom u Zagreb na mjesto konzervatora počeo s organizacijom čuvanja »starina«. On je Odsjeku za visoke škole i znanstvene studije Ministarstva nastave uputio prijedlog s postupnim izmjenama dotadašnje organizacije i u trenutnim mogućnostima.²⁵ Predložio je proširenje Uredbe bivše Banovine Hrvatske od 25. srpnja 1940. na čitavu Nezavisnu Državu Hrvatsku. Prema članku 4. Uredbe trebao se odrediti smještaj i djelovanje konzervatorskih zavoda. Konzervatorski zavod u Splitu

22 Hrvatski sabor, Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, Izdaje zakonodavno povjerenstvo, Godina II, Broj 7, Zagreb 11. ožujka 1942., str. 244-246.

23 Hrvatski sabor, Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske izdaje zakonodavno povjerenstvo, Godina I, Broj 4, Zagreb 15. kolovoza 1941:224.

24 Dopis broj 16208.-1941. Ministarstvo nastave MK-UZKB-HDKZ

25 Dopis broj 272-1941. Od 16. listopada 1941. MK-UZKB-HDKZ

6 Dr. Mirko Šeper, Marijan Giomiketi i jedan vojnik na kolodvoru u Vrhovinama prilikom dopreme pravoslavnih umjetnina u Zagreb, (foto: dr. Ivan Bach, 1940.; inv. br. 2669, br. neg. I-c-15)

Dr. Mirko Šeper, Marijan Giomiketi and a soldier, at the railway station in Vrhovini, at the time of delivery of Orthodox works of art to Zagreb (photo by Dr. Ivan Bach in 1940, inventory no. 2669, neg. no. I-c-15)

prestao je djelovati pošto je Split pripao Kraljevini Italiji, a nadležnost Konzervatorskog zavoda iz Splita za područje Dalmacije premjestila bi se u Dubrovnik. Konzervatorski zavod u Dubrovniku obuhvaćao bi čitav dubrovački kotar, grad Dubrovnik, otoke Brač i Hvar, gradske općine Makarsku i Omiš. Kustos Arheološkog muzeja u Splitu dr. Cvito Fisković trebao je biti imenovan za voditelja Konzervatorskog zavoda u Dubrovniku u suradnji s dotadašnjim konzervatorom grada Dubrovnika Kostom Strajničem. U Dubrovniku je dotada postojao Konzervator kao voditelj *Nadleštva za umjetnost i spomenike*, iako su u Dubrovniku postojali i drugi kulturni zavodi kao npr. Državni arhiv. S obzirom na prilike, unutrašnjost Dalmacije prometno je bila slabo povezana s Dubrovnikom pa je Karaman predložio da Muzej hrvatskih starina u Kninu i Muzej u Sarajevu preuzmu brigu i »obavještajnu službu« u svrhu čuvanja starina, a zakonski je trebao intervenirati Konzervator u Zagrebu. U svrhu podupiranja rada konzervatora Karaman je predlagao mjesne počasne konzervatore čija bi se uloga predvidjela *Uredbom*. Drugačija teritorijalna podijeljenost NDH u odnosu na Banovinu Hrvatsku iz godine 1939. predstavljala je problem u provođenju Uredbe o čuvanju

starine i prirodnih spomenika, stoga je Karaman uputio dopis Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja²⁶ da se očituje o nadležnosti i proširenju *Uredbe*. Zakonodavni odjel Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja je priopćio u vezi dopisa od 18. travnja 1942.,²⁷ Uredbe koje su izdane za područje bivše Banovine Hrvatske vrijedile su samo na području koje je pripadalo bivšoj Banovini Hrvatskoj, da bi one vrijedile i na ostalom području NDH koje nije pripadalo bivšoj Banovini, morali su se na to područje protegnuti posebnim zakonskim odredbama.

U dopisu od 1. svibnja 1942.²⁸ Karaman je ponovio prijedlog za donošenje Zakona o protezanju uredbe o čuvanju starina i prirodnih spomenika na čitavo područje NDH. Prijedlog Zakona o protezanju uredbe o čuvanju starina i prirodnih spomenika na čitavo područje NDH Karaman je predložio u dva članka;²⁹

26 Zakonskom odredbom o Državnoj vladi Nezavisne Države Hrvatske od 24. lipnja 1941. Ministarstvu pravosuđa stavljeni su u dužnost prava cjelokupni pravosudni poslovi i bogoštovni poslovi koji su do tada spadali u Ministarstvo bogoštovlja i nastave, te se naziva Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja

27 Dopis broj 951-Z-1942. Od 24. travnja 1942. MK-UZKB-HDKZ

28 Dopis broj 191-1942. MK-UZKB-HDKZ

29 Dopis Povjerljivo broj 411/1941. MK-UZKB-HDKZ

1. Uredba o čuvanju starina i prirodnih spomenika od 25. srpnja 1940. bivše Banovine Hrvatske proteže se na čitavo područje Nezavisne Države Hrvatske.
2. Ovaj zakon stupa na snagu danom proglašenja u Narodnim novinama

Zagreb _____1942.

Karaman je predložio da se prilikom proglašenja protezanja *Uredbe o čuvanju starina i prirodnih spomenika* na čitavo područje NDH odmah proglasi i **Uredba o muzejima**. U dogovoru s pročelnikom Odjela za visoko školstvo i znanstvene zavode Ministarstva nastave dr. Murgićem dogovorio način donošenja *Zakonske odredbe o čuvanju kulturnih spomenika*. Predložio je i sastavljanje dokumenta pod nazivom *Promemorija II*, koja se trebala odnositi na sjedišta konzervatorskih zavoda te *Promemorije III* o počasnim konzervatorima i popisima pokretnih spomenika. *Promemorija I* se odnosila na protezanje *Uredbe o čuvanju starina i prirodnih rijetkosti* od 25. srpnja 1940. na čitavo područje NDH. Uredba nije proširena na područje pod upravom NDH do prestanka postojanja države.

Višeslavova krstionica je 1746. godine prenesena u Veneciju. Ne zna se točno iz kojih razloga, no pronađena je 1853. godine u kapucinskom samostanu Presvetog Otkupitelja na otoku Giudecca te je potom prenesena u Muzej Correr. S obzirom na suradnju Hrvatske i Italije dogovorena je zamjena umjetnina. Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja izdalo je Zakonsku odredbu pod brojem 597. o zamjeni dviju slika Vittorea Carpaccia iz Galerije Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu za krstionicu hrvatskog kneza Višeslava iz Museo Civico Correr u Mlecima.³⁰

1. Određuje se, da Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu zamieni svoje dvije slike talijanskog slikara Vittora Carpaccia, koje se nalaze u Strossmayerovoj galeriji slika pod brojem 54 i 56 za krstionicu hrvatskog kneza Višeslava, koja se nalazi u Museo Civico Correr u Mlecima.
2. Krstionica hrvatskog kneza Višeslava postaje vlasništvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.
3. Provedba ove zakonske odredbe povjerava se ministru vanjskih poslova i Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti.
4. Ova zakonska odredba zadobiva pravnu moć danom proglašenja u Narodnim novinama.

U Zagrebu, 22. svibnja 1942.

Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske:

Dr. Ante Pavelić

Hrvatska Akademija znanosti i umjetnosti prema zakonskoj odredbi odredila je konzervatora dr. Ljubu Karamana da na trošak Ministarstva vanjskih poslova otputuje u Veneciju, preda dvije slike Vittorea Carpaccia (sv. Sebastijana i sv. Petra) i preuzme krstionicu kneza Višeslava.³¹

Ubrzo nakon donošenja zakonske odredbe Karaman je otputovao s tajnikom ministarstva vanjskih poslova dr. Ivom Omrčaninom. U izvještaju od 27. svibnja 1942. o putovanju u Veneciju zbog zamjene Carpacciovih slika i Višeslavove krstionice iz Muzeja Correr Karaman spominje da je na poklon predana slika sv. Bartolomeja koja se pripisuje dalmatinskom slikaru Federigu Benkoviću.³² Putovanje i povratak Višeslavove krstionice popraćen je i u dnevnom tisku (*Preporod*, *Jutarnji list*), opisom primopredaje u palači Fondaco dei Turchi u Veneciji i govorom Karamana o vrijednosti krstionice za hrvatsku povijest uz nazočnost grofa Volpia di Misurata i gradonačelnika Venecije Dall' Armi te niza istaknutih dužnosnika i diplomatskih predstavnika. Povodom povratka krstionica je predstavljena u predvorju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 29. kolovoza 1942.³³

ZAKLJUČAK

Zakonske odredbe vezane za zaštitu kulturne baštine koje su donesene u vrijeme postojanja NDH imaju svoj značaj i vrijednost, jer su zakonodavnim putem prvi put donijete pravne odredbe i smjernice zaštite spomenika kulture. Ipak, zbog naravi vladajućeg političkog režima i represije koja je podrazumijevala oduzimanje umjetnina, zakoni su imali nažalost i drugu svrhu osim zaštite umjetnina .

Naime, pregledavanjem i proučavanjem spisa Konzervatorskog zavoda uočava se stalna aktivnost službenika u predlaganju zakonskih akata i razmjena dopisa između nadležnih Ministarstva pravosuđa i Ministarstva nastave unutar NDH-a. Iako za NDH nisu prihvaćeni svi prijedlozi Konzervatorskog zavoda, u narednim godinama postupno su implementirani u zakonsku legislativu o zaštiti spomenika u Narodnoj Republici Hrvatskoj, pa u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj.

Završetkom postojanja NDH i proglašenjem FNRJ počinje razdoblje ubrzanog donošenja i reguliranja zakonske regulative i same organizacije službe zaštite spomenika kulture prema novoj teritorijalnoj i administrativnoj podjeli unutar novostvorene države.

Literatura

Goldstein, Ivo (2003.): *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb

31 Dopis broj 256-1942. MK-UZKB-HDKZ

32 Dopis broj 276-1942. od 30. svibnja 1942. MK-UZKB-HDKZ

33 N.N., "Nova hrvatska", broj 203, od 30. kolovoza 1942.

30 Proglašena u Narodnim Novinama br. 114. od 23. svibnja 1942.

Summary

STATUTORY REGULATIONS FOR THE PROTECTION OF MOVABLE CULTURAL HERITAGE IN THE PERIOD OF THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA (NDH)

During the time of the Independent State of Croatia (NDH) (1941-45), a whole series of legal acts were enacted relating to the protection of monuments. The Ministry of Religion and Education participated in the creation of these legal acts, along with the then State Conservation Institute in Zagreb. From the proclamation of the NDH on 10 April 1941 until its collapse in May 1945, the following statutory provisions were adopted relating to the protection of monuments: *Decree on Prohibiting the Removal and Export of Ancient Artistic, Cultural, Historical and Natural Monuments from the Territory of the Independent State of Croatia*, *Decree on the War Archives and Museum of the Independent State of Croatia*, *Decree on the Foundation of the Croatian State Museum in Osijek*, *Ordinance on the War Museum in Zagreb*, *Decree on Croatian Cultural*

Monuments, *Decree on the Exchange of Two Paintings by Vittoria Carpaccio from the Croatian Gallery of Sciences and Arts in Zagreb for the Baptistery of the Croatian Duke Višeslav from the Museo Civico Correr in Venice*. In this paper, an overview of these decrees and their contents is presented for the first time. Decrees concerning the protection of cultural heritage adopted during the existence of the NDH have a certain significance and value, since for the first time, legal provisions were executed through the legislature and guidelines laid down for protecting cultural monuments. Nonetheless, due to the nature of the ruling political regime and its repressiveness, which implied the confiscation of works of art, these acts unfortunately betrayed an ulterior motive, aside from the protection of works of art.